

Pěťo,

tak jsem to už našel a hned se do Tvých bodů pouštím (je dnes 13., Tys to psala 10.6. – tak snad to není tak nejhorší zpoždění; s tou nadějí, tj. s tím rozhovorem o ní, to je horší – ale snad se toho také jednou dočkáš.

1) Měli bychom se nejprve domluvit o tom, co rozumíme slovem „práce“. Když Honza vyléval čepicí (nebo sítem) moře na břeh, mohla to být třeba v parnu a za celý den dost velká fuška, mohl z toho být dost utahaný. A přece to nebyla práce, protože to nemělo smysl – byla to hloupost. Práce není především dřina, námaha, ale smysluplná činnost. A smysluplná činnost nemusí být vždycky namáhavá, i když někdy taková být může, a pak ovšem je třeba tu námahu na sebe vzít a tu dřinu podniknout. Nicméně je jasné, že dřina není podstatou práce, protože může někdy docela chybět. Za druhé nemůžeme dost přesně mluvit o práci u zvířat, např. u koní při orbě. Není pochyb o tom, že se koně při orání (nebo takání těžkých vozů atd.) hodně nadřou. Ale to, jak jsme řekli, by samo ještě nestačilo. Smysluplná ta dřina ovšem je – jenže ti koně nevědí, co všechno patří k tomu, aby jejich dřina nebyla nadarmo. Když hospodář správně nezaseje a nepohnojí atd., bude orba nadarmo, bude marná. Je marná práce ještě práce? To záleží hodně na tom, čím nebo kým je zmařena. Když si někdo postaví dům a ve válce mu ho bomba zničí, je jeho práce sice změřena, ale sama o sobě byla smysluplná, a proto byla prací. Práce však může být smysluplná jenom tak, že ten, kdo ji vykonává, nebo alespoň ten, kdo si ji vzal na svou odpovědnost a kdo ji řídí, ten její smysl zná a dovede celý postup prací tímto smyslem měřit, tj. znale kontrolovat. Práce je nejen smysluplná činnost, ale také a především činnost vědomě zacílená, zaměřená k cíli, o němž vím a pro nějž jsem se rozhodl a který je pro mne rozhodujícím kritériem postupu mé práce, tj. např. toho, jak rychle a jak důkladně, přesně pracuji, jak dodržuji termíny a správnou návaznost jednotlivých úkonů atd. Jinými slovy, pracuje pouze ten, kdoko pracuje uvědoměle, tj. kdo si je vědom cíle celé práce a kdo si v celém pracovním postupu tento cíl stále drží před očima, aby něco neudělal špatně a aby svou práci takovým způsobem nezmarnil. Toho není kůň ani vůl schopen, a proto nemůžeme přesně vzato mluvit u nich o práci, i když je jejich dřina sebevětší. Je jasné, že je možno různými způsoby člověka dostat do situace, kdy „pracuje“ také jako vůl, tj. tak, že neví, k čemu jeho práce je dobrá, protože o tom rozhoduje někdo jiný. Otrok, jehož inteligence není využíváno nebo jí je špatně, zvráceně využíváno, nepracuje. Moderní dělník, postavený v továrně k pásu a poučený, které pohyby a úkony musí přesně stále opakovat, také v pravém smyslu nepracuje. A protože ve společnosti panuje zvyk, přese jenom o tom jako o práci mluvit, mluvějí moderní sociologové o tzv. odlidštěné nebo odcizené práci. Má to určitý smysl; i když je člověk zatlačen do situace vola nebo koně, který nemá co mluvit do toho, kdy se má orat a kdy se má zasívat, přece jenom je mezi oběma základní rozdíl, že totiž volovi prostě ani nepřijde na mysl do toho mluvit, kdežto člověk je vždycky schopen alespoň něco posoudit a alespoň něčemu porozumět, i když dnes např. celek tovární výroby mu je nutně skryt a zůstane mu neprůhledný (to ostatně platí nejen o dělníkovi, ale dokonce o inženýrovi, postaveném na místo v jednotlivém provozu atd.). A tím jsem se dostali k tomu, že v moderní průmyslové společnosti se ocitla práce v krizi, a to právě proto, že rapidně ubývá lidí, kteří mohou skutečně lidsky, tj. neodcizeně pracovat v tom smyslu, jak jsme o tom mluvili. Když budeme proto mluvit o práci, musíme na tuto současnou krizi vždycky pamatovat – nesmíme zkrátka odcizenou práci považovat za normální práci. To dělají také někteří sociologové, a to pak vede k dost tragickým koncům. – A teď se vraťme k Tvé otázce. A zároveň se pokusím odpovědět na Tvou pochybnost, vztahující se k citátu na str.38 (o příznacích lenosti: „mnoho číst“).

Když čteme nahodile „cokoli“, není to práce, protože před sebou nemáme cíl, jímž bychom své čtení právě té a ne jiné knížky mohli měřit. Nemyslím, že by to bylo vždycky už dáno tím, „co čteme“, jak říkala máma (i když většinou je to už tím dáno). Je možno např. číst detektivky (a hodně detektivek), abych napsal literární studii o detektivce jako zajímavém literárním žánru; nebo chci vysledovat rozdíly mezi tradicemi francouzských detektivek a detektivek anglosaských; nebo chci – např. na detektivkách Hammettových – ukázat nový pohled na americkou policii apod. Takové čtení detektivek pak není oddychem nebo zábavou, ale prací: stanovím si předem cíl, čtu se stálým ohledem k tomu, co jsem se rozhodl podniknout – a proto čtu také jinak než běžný čtenář detektivek. Dokonce je tomu tak, že musím znovu číst detektivky, které už mám (třeba několikrát) přečteny, a teprve nyní je začínám vidět jinak. Jinými slovy, čtu teď náročněji, musíme dávat lepší pozor na to, co čtu, a hlavně musím stále držet na paměti cíl, tj. svůj úmysl, který mne k tomuto novému, náročnějšímu přečtení detektivek přivedl. – Není pochyb, že některé knihy se čtou snadno, lehce, dobře, jsou zajímavé nebo dokonce strhující, zatímco jiné jsou nesnadné, těžké nebo i těžkopádné, nudné či alespoň nezajímavé. Každou knížku může člověk číst, má-li k tomu rozumný důvod; a téměř každou knížku lze číst „nepracovně“, nenáročně nebo alespoň bez přiměřené náročnosti. Některé knížky jsou už psány tak, aby se četly „oddychově“; jiným knížkám činíme bezpráví, když je čteme bez náročnosti, proviňujeme se proti nim, proti jejich autorům a proti závažnosti jejich obsahu. Nebezpečí a přímo zhoubnost televize spočívá v tom, že to je celou svou povahou, svou konstitucí záležitostí pro nenáročný nebo málo náročný konzum (to není ani tak vada technické stránky televize, jako spíš toho, jak se jí užívá či spíše zneužívá). Je velmi obtížné si vytvořit k televizi a k sledování televizních programů „pracovní“ vztah, tj. uvést ten „konzum“ do náležitého vztahu s cíli, které si sami svobodně a rozumně, tj. s rozmyslem zvolíme.

Svět je příliš rozlehlý a příliš složitý, než aby nás nepohltil, budeme-li jen pasivními diváky nebo příliš se přizpůsobujícími aktéry. Můžeme se mýlit, ale vždycky si musíme zvolit nějaký program, tj. určitý, s určitostí formulovaný plán, jež hodláme svému životu vtiskovat. Nikdo nemá právo říkat, že „ten svůj plán“, „ten svůj obor“ ještě nemá, že jej ještě nenašel apod. To je právě jen výmluva v tom je ta lenost. Samozřejmě, že člověk může (a dokonce musí) odpočívat. Ale nemůže odpočívat stále. A tak se musí sám sebe ptát: když neodpočívám, na čem vlastně pracuju? Co cílevědomě, promyšleně, s rozmyslem dělám nebo alespoň chci dělat? A abych se nemohl sám klamat, je dobře si ten cíl předem formulovat a napsat, abych se k té formulaci mohl vracet, a třeba ji i opravovat, upravovat, měnit, třeba i celý plán mohu změnit – ale musím to udělat vždycky vědomě, z dobrých důvodů, ne nahodilo, ne proto, že se mi zase něco nového „zalíbilo“. Musím zjistit, v čem jsem se zmýlil, jaké chyby jsem se dopustil a jak tu chybu mohu napravit tím, že svůj cíl pojmu jinak, nově, že svou práci zaměřím novým způsobem. (Mimochodem, právě mi napadá, že má doma krásnou – alespoň si to ještě po mnoha letech, kdy jsem ji nevzal do ruky, stále myslím – knížku o „cestách sebevzdělání“ – napsal ji již zemřelý profesor Macek, národohospodář. Já jsem ji za války s velkým užitekem přečetl a v mnoha věcech bych mu dal dnes zapravdu, možná, že ve více věcech než tenkrát. Připomeň mi to a já Ti ji vyhledám.)

Na první pohled by se mohlo zdát, že něco docela jiného je otázka, jak vlastně mám najít „ten svůj“ obor, „ten svůj“ cíl, program atd. Já jsem vždycky tvrdil, že začátky nejsou důležité, že důležité je to, co z těch začátků nakonec pojde(vzejde). Asi každý mladý člověk pojme v úmysl se stát postupně odborníkem v mnoha oborech, které často spolu nijak nesouvisí. Myslím, že to vůbec nevádí. Co je však důležité, aby to vždycky bral vážně, a ne aby si stále říkal, že na to má ještě dost času, že ještě nemá tolik zkušeností atd. To je zdánlivě rozumné, ale je to jenom výmluva. Zkrátka lenošeni. A vybrat si „ten svůj“ obor mohu rozumně pouze tenkrát, když znám více možností, z nichž si pak opravdu mohu vybírat. A znát je musím zblízka, aspoň trochu podrobně, abych je neposuzoval jen jako z rychlíku. A pak se ovšem docela dobře může stát, že pro jeden plán se můžeš dostat do politováníhodného rozporu, protože musíš opustit jiný, dřívější plán, ačkoliv Ti je stále ještě milý a drahý. Jak víš, já si dodnes zachovávám sympatie pro několik oborů, kterým jsem se kdysi chtěl celoživotně věnovat(botanika, chemie, atomová fyzika, astronomie, matematika, logika aj.); ale opustit jsem tyhle plány přece jenom musel.

2) Pokud jde o „živení citů“, sdílím Tvůj odpor k této formulaci. City jsou mi vůbec čímsi značně problematickým – je to jakási ozdoba života, ale není to spolehlivý základ. City neovládáme, spíš ony ovládají nás. A proto jsou čímsi značně nespolehlivým. Dnes se nám něco líbí, zítra se nám to líbit přestane; dnes máme někoho rádi, zítra už nebude mít naše sympatie, ba půjde nám na nervy. Pro vztahy mezi lidmi nepředstavují city nikterak spolehlivou základnu. Manželství založené na citech (jenom na citech) trvá pak jenom tak dlouho, jak trvají ty city. A když jeden z partnerů zjistí, že už k druhému „nic necítí“, je zbytečné o tom nějak diskutovat. Je to tak a basta. Proto si myslím, že láska mezi lidmi, zejména pak mezi manželi, není svou podstatou žádným citem, ale je to program, k němuž se oba partneři přihlásí a kterým se ve svém životě pak skutečně řídí. To jest i ve svém citovém životě: citům je třeba se naučit, je možno je pěstovat, kultivovat. To ano; žít – to je trochu málo. No, ale je to přece jen alespoň něco. Spravedlnost bych však na citech nezakládal absolutně nikdy; smysl pro právo a spravedlnost je otázkou přesvědčení, otázkou rozumně zdůvodněného životního rozhodnutí – ne otázkou citů. To by to s ním moc špatně dopadlo.

3) O pokušení není snadné mluvit. Tady v památníku Ti nemohu dost dobře citovat bibli, tak to vynechám a můžeme se k tomu vrátit později, někdy, až budu doma. Ale musím se přiznat, že tady s Pechočem docela souhlasím. Ostatně si to ani Pechoč sám nevymyslel; to je velmi stará zkušenost, kterou najdeme u celé řady autorů. Řekl bych asi tolik: pokušení není nic, co je mimo nás a před námi jako nějaká cizí věc. Zdroj pokušení jsme my sami. Možná, že to není zrovna nej přesnější, když to takhle vyjádříme, ale pokus se pochopit alespoň to zrno pravdy, které v tom je. Já si myslím, že je hluboce nesprávné si např. ďábla představovat jako nějakou samostatnou bytost mimo nás; skutečným sídlem ďáblůvým je člověk, jsme my sami. Když byl Ježíš na poušti, tak si to alespoň sám sobě vykládám, nepřišel k němu ďábel jako někdo jiný, ale zrodil se v jeho vlastní duši jako šílený, falešný, podvodný nápad, ovšem nápad nesmírně chytrý, inteligentní, hluboce promyšlený a tím i přesvědčivý. Kdyby pokušení nebylo přesvědčivé až svůdné, nebylo by to žádné pokušení. A kdyby každé pokušení bylo hloupé, nemohlo by se stát to, co vidíme na každém kroku, že totiž nejtěžším způsobem podléhají pokušení právě lidé inteligentní a nadaní, „rozumní“. Nebo spíše je to obráceně: čím je člověk inteligentnější a důvtipnější, tím i samo pokušení je na vyšší úrovni a samo je jakoby „inteligentnější“ a „důvtipnější“. Je tomu tak proto, že onu inteligenci, jemnost, svůdnost, přesvědčivost, nebezpečnost atd. dodává tomu pokušení sám pokoušený“ člověk. Kdo si tedy zahrává s pokušením, zahrává si sám se sebou. Kdo chce jakoby statečně čelit pokušení s otevřeným hledím a tváří v tvář, prozrazuje tím jenom, že už podléhá či dokonce podlehl pokušení pýchy, nadměrného sebevědomí a v důsledku toho podceňování své slabosti. Pokušení ve své podstatě nikdy není žádným ohrožením zvenčí, ale je to sám člověk, který sebe ohrožuje tím, že se nedovede dost ukáznit, omezit na určitou věc, určité úkoly, že nedovede nebo nechce včas vidět a rozpoznat v plnosti to, co dělá nebo chce udělat, že to nechce vidět v plně šíři, ze všech stran, že před plnějším poznáním uhýbá, že zavírá úmyslně oči (nebo alespoň přivírá, aby neviděl všechno), že nechce myslet na budoucnost, tj. na to, k čemu jeho jednání (nebo nejednání, nečinnost)

povede, ke všem, i vzdáleným důsledkům svého rozhodování nebo nerozhodování atd. Pokušení v podstatě záleží ve ztrátě smyslu pro proporce, v nechuti vidět nepřijemné a v opájení příjemnými nebo zdánlivě příjemnými stránkami toho, co chci či co se mi chce udělat, eventuálně co už dělám. Ježíšovo pokušení na poušti je svým způsobem přímo klasickou ukázkou toho, co tu lícím; pokušení, které na něho nespadlo zvenčí, ale které se zrodilo v jeho vlastním srdci, v jeho duši a v jeho mysli, mohl překonat jenom tak, že rozpoznal ze všech stran a ve všech důsledcích to, k čemu byl pokušením zván a přitahován. Tak např. udělat zázrak, proměnit kamení v chleby a nakrmit dav, to samo o sobě vypadá velmi svůdně. Vždyť v jiné situaci Ježíš sám vybízí učedníky, aby dali davům jíst, a když se sežene jídla jen velmi málo, udělá „zázrak“, takže se nejen všichni dosyta najedí, ale ještě zbude hodně zbytků (víc drobtů než bylo původně chleba). To je velmi zvláštní; kdybychom nepřihlíželi k tomu, že vedle vnější podobnosti je tu diametrální rozdíl ve vnitřním ústrojení obou činů, v jejich motivaci a zacílení, nebyli bychom schopni to vůbec vysvětlit. Na jedné straně je chléb nástrojem svedení lidu, svedení mas (v Německu třicátých let byla obrovská krize, nezaměstnanost, hlad – a Hitler přišel s programem skoncovat s krizí, dát lidem práci a také najíst; a právě to byla cesta k moci, k rozdrčení opozice, k diktatuře nacionálně socialistické strany, ke koncentrákům a jiným nelidskostem a ke zrušení práva a spravedlnosti). A na druhé straně sloužil chléb lidem k dočasnému posílení v přestávce po vyslechnutí náročné přednášky – aby nebyli rozptylováni svíravým pocitem hladu a tak odváděni od podstatných věcí. Není pochyby o tom, že je třeba se nejprve najíst, aby člověk mohl filosofovat (jak říkali staří: *primum vivere, deinde philosophari*). Ale člověk si přece nevybírá filosofii podle toho, má-li z toho více chleba nebo dokonce masa. To jsou dvě oddělené věci: jíst člověk musí, ale přesto není to, co jí (zcela falešně říkali němečtí materialisté: *der Mensch ist, was er ißt*). Růže může růst z hnoje, a přesto je něčím naprosto nesrovnatelným s hnojem. No, ale raději už těch přirovnání nechám. – A vyhybat se pokušení je celkem dost účinná metoda. Člověk nemá svých sil obvykle nazbyt. Nač je vyčerpávat nějakým zápasem s pokušeními (tj. sám se sebou), když jeho úkolem je něco kloudného na světě udělat pro druhé. Člověk, který se příliš zakoukal do všelijakých pokušení (třebas jenom proto, aby je „překonával“, jak si myslí), je pro druhé lidi velmi málo užitečný. Vlastně se takový člověk stále jenom zabývá sám sebou. To je sice někdy nutné, ale je nesmysl u toho zůstat, a dvojnásobný nesmysl se domnívat, že to je jeho hlavní úkol. Někdy se pokušení opravdu nelze vyhnout – a pak ovšem je nutno mu čelit s rozmyslem a s odvahou. Ale pokud to je možné, je dobře pokušení obejít, vyhnout se mu, utéci mu, nenechat mu příležitost, aby nás zbytečně vyčerpávalo. Morální pravidla, která lidé nejrůznějších dob a společností uznávají (nebo alespoň mají uznávat), jsou vlastně jen návody, jak utéci pokušení, jak se pokušením vyhnout. Je třeba si život zjednodušit, aby nám zbylo dost sil na nejdůležitější; člověk, který se vyžívá v boji s pokušeními, je pro můj cích příliš proniknut pachem orientální soběstřednosti. Evropský, západní člověk je činorodý, zaměřený ven ze sebe, k druhým lidem a k věcem tohoto světa – babrat se ve svém nitru sám se sebou se mu zdá nehorázností. V téhle věci jsem rozhodný a přesvědčený Západoevropan. – A pokud jde o narkotika, ubezpečuju Tě, že by to byl největší nesmysl zkoušet, co to dělá; to přece najdeš v každé odborné knize – jsou to chemicky účinné látky, působící obhlupivě na člověka (i na zvíře) a vytvářející tzv. návyk, tj. stále obnovovanou a dokonce stále se stupňující potřebu dalších a dalších dávek. Na to přece není zapotřebí, sám tou zkušeností znovu procházet. A překonávat narkománii přece nemusí ten, kdo narkotikům ještě nepropadl, kdo s nimi vůbec ještě nezačal! Kdybys chtěla mermomocí překonávat pokušení narkotik a kvůli tomu začala brát narkotika, tak bys byla úplně trulant a hlupák – pak vlastně nebojuješ s pokušením, ale vyhledáváš je, necháš se jím přitahovat a tedy přemáhat ještě dříve, než se začneš jakoby „bránit“. Po mém soudu je sraabárna začít kouřit, když vím, že to je svinstvo, pít, když vím, že to člověka obhlupuje, brát narkotika, když vím, že to vysílkuje a zbavuje člověka energie, kterou by měl účelně a rozumně uplatnit někde docela jinde. To bys mohla právě tak mluvit o „útěku“ před krádeží nebo před vraždou – a říkat sraab tomu, kdo to nezkusí, aby proti tomu mohl bojovat. Pevně doufám, že nahlížíš, jak by to bylo pitomé.

4) Čtení jako lenost – o tom pojednáno sub 1).

5) Člověk, který dělá jen to, co má rád, není (nebo nemusí být) ještě líný, ale je určitě neukázněný. Nic na světě není docela zbaveno stránek, které nám jsou nemilé a nepřijemné. Je ohromně prima si přečíst Dostojevského nebo Puškina nebo Exupéryho atd. atd. v originále, ale je dost otrava se učit rusky, francouzsky atd., zvláště ze začátku to je moc nudné a nepřijemné. No, snad ty příklady nemusím rozmnožovat. Masaryk říkal, že práce je to, co nikdo nechce dělat. Mně se tahle definice nikdy moc nelíbila. Práce je práce, ať to člověk dělá rád nebo nerad. Cílem přece není, abychom pracovali neradi, ale naopak rádi. Pokud člověk může mít svou práci rád, je na tom ohromně dobře – a práci to rozhodně nic neubere na záslužnosti potřebnosti pro společnost. Ovšem právě proto, že práce jako rozumná, smysluplná činnost, řízená a organizovaná tak, aby dosáhla určitého pozitivního cíle, je ovládána něčím docela jiným než naší chutí nebo nechutí, může se stát a popravdě se také stává, že k ní patří celá řada činností, které nás nebaví nebo které dokonce vzbuzují naši nechuť. A aby člověk poměrně snadno a hladce překonával i tato úskalí, musí se k tomu vycvičit. A to snad je to „klamání lenosti“, o němž mluví Pechoč: i když zrovna nic nemáme na práci, je dobře si každý den trochu zatrénovat a zvládnout úkoly, které si sami uložíme, abychom nezmalátněli a nezlenivěli. Samozřejmě, když se nám naválí spousta úkolů a povinností odjinud, důležitějších a naléhavějších, pak alespoň mám odkud brát čas. Den se strašně snadno profláká; když si stanovíme určité povinnosti a dodržujeme plán, naučíme se využívat času. A když pak jde o tuhé, je nám tahle vytrénovanost náramně užitečná.

6) Nevím, proč reaguješ tak alergicky. Něco jiného je zákaz a něco jiného dobrá rada nebo varování. Když člověk skutečně intenzivně něco dělá, tak u toho musí být celou osobou, a také celý čas – nebo alespoň co nejdelší dobu. To pak všechno vyplyne samo: vedlejší věci jdou stranou. Mladší, méně zkušený člověk to ovšem ještě neví a také nedovede vždycky dost rozlišit, co je prvotřídně důležité a co může nebo musí jít stranou nebo alespoň počkat. Také nedovede vždycky dost ponořit do toho hlavního. A pokud jde o odpočinek, v takových napjatých dobách je zapotřebí také intenzivně odpočívat, ne se jen tak po libosti poflakovat. Odpočinek, skutečný odpočinek je svým způsobem velmi soustředěná činnost; odpočívat se musí člověk naučit. Musím říci, že já to dost nedovedu. Potřeboval bych se to od někoho ještě dnes přiučit.

7) Považovat se za bezvýznamného (nebo třeba chudého, bezmocného – co já zmůžu? vždyť já sám nic nemám – a tolik bych potřeboval atd.) se velmi snadno může stát trestuhodnou výmluvou. Na mně nezáleží – a proto si mohu dělat, co chci. Ode mne přece nikdo nemůže nic chtít, nemůže nic očekávat. To znamená, že už také pocít, že jsem bezvýznamný, je defacto falešný. Nikdy není docela bezvýznamný pro druhé lidi, každý pro někoho druhého něco znamená. Jen jde o to, to vidět a nevyvlékat se z toho. Člověk vůbec nemusí a ani nemá podnikat nic, čím by si dodal na významu či významnosti. Stačí, když si hledí svého skutečného významu pro druhé lidi a nezklame je, tj. když se snaží je nezklamat v jejich očekáváních. Když člověk dostojí svým závazkům a druzí se na něho začnou spoléhat, jeho „význam“ pro ně sám od sebe poroste, ani se o to nemusí snažit. Ostatně cílem není, abychom byli významní, nýbrž náš „význam“ spočívá v tom, že něco pořádného děláme, že máme charakter, že je na nás spoleh, že jdeme svou cestou bez zastavování a bez zbytečných oklik nebo motýlkovského poletování sem tam, že se nevzpíráme nárokům, které na nás kladou druzí lidé, pokud ovšem to jsou nároky, mající dobrý důvod (ne tedy všechny nároky, i nároky mohou být falešné a zvrácené). Když se zamyslíš, snadno Ti napadne, kolik lidí od Tebe čeká nejrůznější věci. V tom je Tvůj význam pro ně. Jestliže se k někomu z nich obrátíš zády, jestliže zklameš jeho očekávání a naději, mu síš si to vždycky plně uvědomit a zdůvodnit sama před sebou (a pokud je to možné, i před ním – i v tom je Tvá odpovědnost před lidmi a za lidi). Tady právě neplatí, že se člověku nechce: má právo odmítnout jen to, co s dobrých a čestných důvodů udělat nemůže, co nepovažuje za správné – anebo co v dané situaci je na překážku něčemu opravdu mnohem většímu a podstatnějšímu, do čeho se právě se vši vervou pustil. A to musí rozhodnout se vši odpovědností; přece každý je schopen před svým svědomím rozpoznat, co je skutečný důvod a co jenom výmluva. Říkám: před svým svědomím. Druhého oblafneme mnohem snadněji než sebe. Proto celá řada lidí lže druhým lidem: chtějí tak obelhat sebe samé. Tím, že přesvědčují druhé, zastírají sami sobě, že oni sami tomu nevěří a věřit nemohou. Svědomí je možno umlčovat a zašlapávat, právě tak jako je možno je pěstovat, nechat je promlouvat a naslouchat mu s plnou pozorností. A pravé, probuzené svědomí Ti nikdy nebude našeptávat, že jsi bezvýznamná. Naopak: svědomí Tě vždycky bude spíš přeceňovat než podceňovat – alespoň co do úkolů a povinností, závazků a možností něco podniknout. Člověk si o sobě nesmí myslet ani příliš mnoho, ani příliš málo. V obou případech je vedle. Vedle naduté pýchy je také neúnosné a zvrácené sebeponižování, na němž není nic křesťanského. Je to spíš nemoc, zatíženost, komplex, když člověk sám před sebou a hlavně před druhými staví na odív svou nepatrnost, nevýznamnost a takřka bezcennost. netalentovanost atd. – všechny nedostatky. Může to být skutečná nemoc, ale může to být také strašná pohodlnost, totiž „zlehčování“ závazků a povinností, které máme ke světu a k druhým lidem.

Tak jsem Ti toho napsal strašnou fůru. Dávám Ti průklep, protože si originál zakládám – mám dojem, že se mi někdy může nějaká ta úvaha z našich rozhovorů hodit. Tak se snad nebudeš zlobit, jak doufá

Tvůj

Táta